

Turkish Studies

Educational Sciences

Volume 13/27, Fall 2018, p. 1389-1401

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14502

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Kasım 2018

✓ Accepted/Kabul: Aralık 2018

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Ahmet AKKAYA - Doç. Dr. Mesut GÜN - Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA -
Dr. Ahmet BAŞKAN

This article was checked by iThenticate.

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA KABUL VE RET BİLDİREN İFADELER

Şahin ŞİMŞEK* - Kadir COŞKUN**

ÖZET

Kabul ve ret bildiren ifadeleri günlük hayatta sıkça kullanılmaktadır. Bu ifadelerin ders kitaplarında nasıl kullanıldığına dair daha önce yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Günlük hayatta kabul bildiren ifadelerin ret bildiren ifadelerle oranla daha çok kullanılması onaylamanın reddetmeye göre daha kolay olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışmada, öncelikle Türk dili alanı uzmanlarıyla görüşmeler yapılmış, sözlükler taranarak kabul ve ret bildiren ifadeler tespit edilmiştir. Daha sonra belirlenen ifadeler Türkçe ders kitaplarında aranmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkçe ders kitaplarında, kabul ve ret bildiren ifadelerin ne ölçüde kullanıldığını tespit etmektir. Çalışmada 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında kullanılan 5, 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitapları incelenmiş, elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz kullanılmıştır. Elde edilen veriler çalışmanın amacı doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonucunda ders kitaplarında kabul bildiren ifadelerin ret bildiren ifadelerden daha fazla karşımıza çıktığı görülmüştür. Hayır diyebilmek insan olmanın gereklerinden biridir. Aileler ve eğitimcilerin önemli amaçlarından biri olan çocuklara hayır demeyi öğretme sürecinde eğitim ortamındaki en kolay ulaşılır materyal olan ders kitabının da yeri oldukça önemlidir. Türkçe dersi, çocuklara kendi haklarını savunma ve istemedikleri durumlara karşı çıkabilme becerisi kazandırmada diğer derslere göre daha avantajlıdır. Bu nedenle Türkçe ders kitaplarına metin seçilirken, kişinin hayır deme hakkını

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, E-posta: ssimsek@kastamonu.edu.tr

** Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü E-posta: kcoskun@kastamonu.edu.tr

işleyen, hayır diyebilmenin olağan ve bazı durumlarda gerekli olduğunu benimseten ayrıca hayır diyebilme becerisini pekiştirmesine imkân tanıyan metinlerin seçilmesine dikkat edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, kabul bildiren ifadeler, ret bildiren ifadeler, hayır diyebilmek

ACCEPTANCE AND REJECTION EXPRESSIONS IN TURKISH TEXTBOOKS

ABSTRACT

Expressions of acceptance and rejection are frequently used in daily life. There are no previous studies on how these statements are used in textbooks. It can be said that the use of expressions in daily life is more common than rejection. In this study, firstly interviews were made with the experts in the field of Turkish language, and dictionaries were scanned and accepted and rejected. Then the statements were searched in Turkish textbooks. The aim of this study is to determine the frequency of expressions of acceptance and rejection are used in Turkish textbooks. In this study, textbooks of Turkish lesson used at 5, 6, 7, 8th grade classes in 2018-2019 academic year were examined and descriptive analysis was used in the analysis of the data. The collected data were classified according to the purpose of the study. As a result of the study, it was seen that the expressions of acceptance in the textbooks are more than the expressions of rejection. Saying no is one of the necessities of being human. As a most easily accessible material in the educational environment, course books have a very important role in the process of teaching say no to children which is one of the important goals of families and educators. The Turkish lesson is more usable for children to teach them defend their own rights and to gain the ability to oppose situations they do not want. For this reason, when selecting the reading texts for Turkish course books, attention should be paid to the selection of texts that telling the right of the person to say no, which are necessary in some cases.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Language is a voice signal system that people use to describe their meaning (Banguoğlu, 2015, p. 9). From the moment the individual is born, he meets the language of the social environment in which he lives and tries to make sense of the sounds around him. In this way, he hears the sound of the language and repeats this sound system into his mind and adopts the way of expression of his own language (Aksan, 2015, p. 13).

Language is a tool that reflects people's thoughts. Since people use the language element to communicate their feelings and wishes in their daily life communication, concrete and abstract expressions are seen in the language of each society. The vocabulary in the language is limited and people try to produce unlimited expressions with this

limited number of words. Because of the limited word resources, societies created formulaic expressions in time for expressing their feelings and wishes.

There are formulaic expressions in multiple languages. The formulaic expressions widely used throughout the society are considered as stereotypical language units.

Gökdayı (2008), taxonomied formulaic expressions by their meanings and stated they are used for expressing the good wishes; to swearing; expressing the emotional reaction; expressing the greetings; expressing the separations, superstitions; expressing the wishes; praise the speaker or audience; to accept or reject a request; to critic or threat; reflecting traditions and cultural values and religious beliefs; to asking questions; expressing the apologies; to rewarding; expressing the appreciation. This study was based on the expressions stated to be in the task of accepting and rejecting a request.

Acceptance and rejection words are commonly used in daily life. Although these expressions are frequently used in daily life, there is no study on the use of these expressions in course books. The aim of this study is determining acceptance and rejection expressions in Turkish course books and their frequency. In this context, the expressions of acceptance and rejection were searched in Turkish course books.

Method

The method of the study is the document analysis method which is one of the qualitative research methods. The document analysis method is to examine the sources for a specific purpose. The sample of the study consists of 5, 6, 7 and 8th grade Turkish course books. For this purpose, data of these books were collected and descriptive analysis of these data was collected.

Findings

In this section, the acceptance and rejection expressions are given in the course books examined. The number of acceptance and rejection expressions in Turkish course books can be seen on Table 1.

Table 1: Frequencies of Acceptance and Rejection Expressions in Turkish Course Books

Grade	Publisher	Expressions of Acceptance	Expressions of Rejection
5th Grade	MEB	35	10
6th Grade	MEB	52	17
6th Grade	Eksen	41	16
7th Grade	MEB ¹	52	21
7th Grade	MEB ²	36	19
7th Grade	Dersdestek	21	11
8th Grade	MEB	22	30
Total Frequency		259	124

When Table 1 is taken into consideration, it can be seen that the expressions of acceptance (N = 259) are included more frequently than

¹ Akgül, A., Demirer, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

² Kır, T., Kırman, E. ve Yağız, S. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

the expressions of rejection (N = 124) in the texts in the 5, 6, 7, 8th grade Turkish course books which are used in the 2018-2019 education period. These data indicate that the expressions of acceptance in Turkish course books are more than twice the number of expressions of rejection.

The expressions which give acceptance are mostly included in Turkish course books of 6th Grade and 7th grade (Akgül, A. et al., 2018) published by Ministry of National Education (MEB). The course book with has least acceptance expressions is the 7th grade Turkish course book published by Dersdestek publications.

It was observed that the statements which rejection were mostly in the 8th Grade Turkish textbook published by MEB. The number of rejection expressions in the texts in this course book is 30. The course book with has least rejection expressions is the 5th grade Turkish textbook published by MEB. The total number of rejection expressions in this book is 10.

It is seen that the word of "yes" (N = 89) is the most common acceptance expression in the Turkish course books. It is possible to say that this expression is a very common expression in daily life. This expression mostly included in the 6th grade Turkish course book published by MEB. In addition, this textbook contains a reading text that includes a message of unconditional acceptance of the person's behavior and what he or she says. It is thought that transferring similar messages in this reading text to the children by teachers or families is an obstacle to raising individuals who present their own thoughts and who can say no when they encounter adverse events or undesired behaviors in the future. Also, it is possible to say that teaching unconditional acceptance to children in school may makes them diffident in daily life. One of the aims of education is to prepare individuals for society teach them to make their own decisions and make them self-sufficient. Therefore, the inclusion of such texts in textbooks is a mistake that is diametrically opposed to the quality of education, which must be corrected in the following periods.

The "yes" word least included in 8th grade Turkish course book published by MEB (N=2). According to obtained data, it is seen that the most frequently used rejection expression in Turkish course books is "I do not want" (N=48). The "no" word (N=42) which comes to mind at first when thinking about rejection is the second place. The least included rejection expression in Turkish course books is "never" (N=2).

Conclusions

In daily life, acceptance statements are more common than rejection statements. The reason for this can be thought as accepting something is easier than refusing. The data obtained at the end of the study show that this situation may be reflected in the texts in Turkish course books.

According to the data obtained from the research, in the Turkish course books, the phrases expressing acceptance are more than twice the phrases expressing rejection. One of the most important misconceptions in raising children in our society is to educate children who do not object to the situations and events that they think are

wrong. Children who do not object are qualified as cute and smart throughout the society and children who object to it are seen as disobedient.

The issue of child abuse is important and also a common problem throughout the world. To solve this problem, it is possible to say that it is important to give children the ability to say no. The Turkish lesson is more usable for children to teach them defend their own rights and to gain the ability to oppose situations they do not want. For this reason, when selecting the reading texts for Turkish course books, attention should be paid to the selection of texts that telling the right of the person to say no, which is necessary in some situations.

Keywords: Textbook, accept phrases, refuse phrases, saying no

Giriş

Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaret sistemidir (Banguoğlu, 2015, s. 9). Birey doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu sosyal çevrenin dili ile tanışır ve etrafındaki bu sesleri anlamlandırmak için uğraşır. Bu sayede dilin seslerini duyarak, yineleyerek bu ses sistemini zihnine yerleştirir ve kendi dilinin anlatım yolunu benimser (Aksan, 2015, s. 13). Bireyin annesi başta olmak üzere, yakın çevresinden öğrendiği bu dile ana dili adı verilmektedir (Aksan, 1975). Zihinsel açıdan herhangi bir problemi olmayan bütün bireyler içinde bulunduğu toplumun dilini bu sayede öğrenmektedir.

Dil insanın düşüncelerini yansıtan bir araçtır. İnsanların günlük hayattaki iletişimlerinde duygu ve isteklerini iletmek amacıyla dil ögesini kullanmaları sebebiyle her toplumun dilinde somut ve soyut ifadeler görülmektedir. Dildeki kelime hazinesi sınırlıdır ve insanlar bu sınırlı sayıda kelime ile sınırsız ifadeler üretmeye çalışır. Bu sebeple bir kelimenin bulunduğu dilde birden fazla karşılığı olabilmektedir. Bu kelimeler anlamlarına göre genellikle düz anlam (gerçek anlam) ve yan anlam (mecaz anlam) olarak iki grupta ele alınmıştır.

Gerçek anlam bir kelimenin o kelime ile imâ edilmek istenen anlamından veya o kelimeyle ilişkili duygudan uzak bir anlamı belirtir (Westmayer ve Janca, 2016). İmer, Kocaman ve Özsoy (2011, s. 106) gerçek anlamı “Genellikle sözcüğün dış dünyada gönderimde bulunduğu sözcüğün ilişkisinden ortaya çıkan, konuşurla arasında en fazla ortaklık bulunan anlam” olarak tarif etmiştir.

Yan anlam bir kelime ile ilişkilendirilmiş olan anlamı veya duyguyu belirtir (Westmayer ve Janca, 2016). İmer vd. (2011, s. 261) yan anlamı “Anlambilimde anlam sınıflandırmasında bir dil biriminin bütün duygusal çağrışımlarını anlatan bölümü” şeklinde tanımlamıştır.

Bir sözcüğün ya da dizimin gerçek anlam dışında kullanılmasına değişmece, bir ifadenin değişmece sonucu ortaya çıkan anlamına ise değişmeceli denilmektedir (İmer vd., 2011, s. 172). Türkçe de dâhil olmak üzere pek çok dilde genellikle birden fazla kelimedenden oluşan ve değişmeceli bir anlama sahip bazı ifadeler mevcuttur. Toplum genelinde yaygın kullanılan değişmeceli anlama sahip ifadeler kalıplaşmış dil birimleri olarak ele alınmaktadır.

Kalıplaşmış Dil Birimleri

Anlatımı belirginleştirmek, zenginleştirmek veya bir sonuca bağlamak için kalıplaşmış ifadelerden faydalanılmaktadır. Kalıplaşmış ifadeler atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler olarak dört ayrı başlığa ayrılmaktadır.

Atasözleri

Atasözleri hemen her toplumda görülebilen ve genellikle öğüt içeren kalıplaşmış ifadelerdir. TDK (2018) atasözlerini “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel” şeklinde tanımlamaktadır. Çobanoğlu (2004, s. 1-2), atasözlerinin kullanımıyla başlamasına ilişkin kesin bir tarihin bilinmediğini ancak dilin kullanılmaya başlandığı ilk dönemlere dek uzanabileceğini belirtmiştir.

Aksoy (1993, s. 15, 18) atasözlerinin söz sanatları içerebilen mecazlı veya mecazsız donmuş dil kalıpları olduğunu, herhangi bir kelimenin çıkarılamayacağını, değiştirilemeyeceğini veya eklenemeyeceğini belirtmiştir. Atasözleri üzerinde yapılacak herhangi bir değişikliğin onun yapısını bozacağını ve değiştirilen ifadenin atasözü olarak adlandırılmayacağını ifade etmiştir.

Çobanoğlu (2004, s. 40), atasözlerinin bireyi yalancılık, laubalilik, öfke, cimrilik, boşboğazlık, gevezelik, bencillik, kibirlilik, ihtiyatsızlık gibi kötü şeylerden uzaklaştırmayı ve ona iyi ve doğru davranışları tavsiye ettiğini ifade etmiş ve bağışlama, namus, edep, şeref, terbiye, bilgi, hakikat, diğerkamlık, fedakârlık, hayata bağlılık, temkin, aşk, sevgi, sebat, azim ve güzel ahlâkın Türk atasözlerinde öğütlenen değerler olduğunu belirtmiştir. İnsan ve toplum ilişkilerindeki iş birliği ve dayanışmanın ayrıca mülkiyet, tasarruf, eğitim ve iş gibi toplumsal konuların atasözlerinde yaygın şekilde işlendiği belirtilmiştir. Elbette az da olsa belirtilen bu duruma uymayan atasözleri de bulunmaktadır.

Deyimler

Deyimler de atasözleri gibi kökeni eskiye dayanan ve toplum genelinde yaygın bir şekilde kullanılan kalıplaşmış ifadelerdendir. TDK (2018) deyimleri “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” şeklinde tanımlamıştır. İmer vd. (2011, s. 55) ise deyimleri “kendisini oluşturan sözcüklerin anlamından ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz kümesi” şeklinde ifade etmiştir.

Atasözleri ve deyimler kökenlerinin eskiye dayanmaları ve değiştirilmeyen kalıp ifadeler olmaları yönüyle benzer özellikler taşımaktadırlar. Ayrıca hem atasözleri hem de deyimler kısa ama özlü anlatım ifadeleri olmaları yönüyle ortaktırlar.

Dildeki kalıplaşmış ve benzer yapıdaki ifadeler olan atasözleri ve deyimleri birbirlerinden ayıran özellikleri ise atasözlerinin bir yargı belirtirken deyimlerin herhangi bir yargı belirtmemesidir. Deyimler herhangi bir mesaj veya öğüt iletme görevi üstlenmezler, var olan bir durumu anlatma vazifesi görürler. Ayrıca deyimler genellikle tek başlarına bir cümle değildir ve bir cümlenin parçası olarak kullanılırlar.

Atasözleri ve deyimlerin ortak bir başka özellikleri ise toplumun düşünce biçimini yansıtır olmalarıdır. Toplumlar kendi düşüncelerini, kültürlerini ve yaşayış biçimlerini kullandıkları dile yansıtırlar ve toplumların bu özellikleri o toplumun sözlü ve yazılı eserlerinde ve kullandığı kelimelerde görülür. Bu sebeple bir toplumdaki atasözleri ve deyimlerden o toplumun düşünce yapısı hakkında fikir edinebilmenin mümkün olduğu söylenebilir.

İkilemeler

İkilemeler genellikle aynı veya farklı iki kelimenin yan yana gelmesiyle oluşan kalıplaşmış ifadelerdir. İmer vd. (2011) ikilemeleri “bir tabanın belirli bir parçasını ya da tamamını yineleyerek, bu tabandan başka ek ve sözcükler türetme süreci” şeklinde tanımlamışlardır. Aksoy (2015, s. 39) ikilemelerin aynı sözcüğün tekrarı veya bir kurala göre oluşmaları yönüyle deyim olarak ele alınmaması gerektiğini belirtmiştir.

İkilemelerin görevleri anlatılmak istenen düşünceyi güçlendirmek, bir durumun devamlılığını anlatmak veya anlatıma ahenk katmaktır. Bazı istisnaları olmakla birlikte atasözleri ve deyimler gibi kelimelerin sırası değiştirilemeyen kalıp ifadelerdir.

Kalıp Sözler

Dil, canlı bir varlıktır (Ergin, 1993, s. 3). Bir dildeki kullanılmayan kelime ve yapılar ölebilir veya toplumun ihtiyacına göre yeni kelime ve yapılar üretilebilir. Toplum dilinde var olan, değişmeceli anlama sahip, kalıplaşmış ancak yapıları veya oluşumları nedeniyle atasözü, deyim veya ikileme gruplarına dâhil olmayan ifadelerin geneli bu grup altında ele alınmaktadır. Gökdayı (2008) atasözlerinin ve deyimlerin aksine kalıp sözlerin tek sözcükten oluşabildiklerini ifade etmiştir. Kalıp ifadeler iletişimin gerçekleşebilmesi için önemli bir göreve sahiptirler (Toklu, 2013, s. 115).

Kalıp sözler anlamlarına, yapılarına, işlevlerine ve bağlamlarına göre ele alınmaktadır. Bu çalışmada kalıp sözlerin anlam özelliklerinden yararlanıldığı için yalnızca kalıp sözlerde anlam hususu ele alınmıştır.

Anlamlarına Göre Kalıp Sözler

İmer vd. (2011, s. 25) anlamı “Bir dil biriminin iletmediği kavram” şeklinde tanımlamıştır. Kalıp sözler uzun zamanlar kullanılmış ve değişmeceli anlama sahip ifadelerdir. Bu nedenle kalıp sözlerin gruplandırılması yapılırken anlam unsuru da araştırmacılar tarafından üzerinde durulan hususlardan biri olmuştur.

Gökdayı (2008), kalıp sözleri anlamlarına göre şu şekilde ele almıştır:

“Hayırdüa ve iyi dilek bildirenler: Güle güle oturun, Allah razı olsun, Allah ne muradın varsa versin, Mutlu yıllar, Doğum günün kutlu olsun, İyi bayramlar

Küfür, beddua-ilenç bildirenler: Lanet olsun, Allah cezasını versin, Allah kahretsin, Allah bela(sı)nı versin

Duygusal tepkileri dile getirenler (Korku, sevinç, şaşkınlık, acıma, çağrı, buyruk, yasaklama, vb.): Güler misin ağlar mısın?, Allah aşkına, Aklına şaşayım, Allah çarpsın, Güleriz ağlanacak halimize

Selamlaşma bildirenler: Günaydın, İyi akşamlar, İyi sabahlar, Selamünaleyküm, İyi günler, Merhaba

Ayrılık bildirenler: Hoşça kal, Görüşmek üzere, İyi yolculuklar, Görüşürüz, Allah'a ısmarladık, Elveda

Batıl inançları bildirenler: İyi saatte olsunlar, Şeytan kulağına kurşun, Elemtere fiş kem gözlere şiş, Nazar değmesin

Bir istek bildirenler: Saatiniz var mı?, Ateşiniz var mı?, Sadede gelelim, Bize de buyurun, Gereğini arz ederim, Durakta incek var, Bana müsaade

Konuşanı veya dinleyeni yüceltme bildirenler: Senden (sizden) iyi olmasın, Sözüünü balla kestim, Estağfurullah, Rahatsız ediyorum, Rica ederim

Bir isteği kabul veya reddetme bildirenler: Baş üstüne, Eyvallah, Amenna, Allah derim, Âmin, Emredersiniz, Maalesef, Maatteessüf

Dinleyeni eleştirme, uyarma, tehdit etme bildirenler: Ben sana gösteririm, Benden günah gitti, Benden söylemesi, Dikkat, Dikkatli ol, Kendine dikkat et, Ağzına acı biber sürerim, Alacağın olsun, Allah'tan korkmaz kuldan utanmaz

Genel bir davranış veya düşünce bildirenler: Korkunun ecele faydası yoktur, Tarih tekerrürden ibarettir, Tebdil-i mekânda ferahlık vardır, Her şey olacağına varır

Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar: Elçiye zeval olmaz, Yediğin içtiğin senin olsun, gezdiğin gördüğün yerleri anlat, Ölülerin ardından kötü söz söylenmez, Ellerinizden operim, Küçüklerin gözlerinden operim, Ayıptır söylemesi

Dini inançları bildirenler: Allah bilir, Günah, Allah kerim, Kadere meydan okunmaz, Allah'tan geldi, Takdir-i ilahi

Soru sorup cevap isteyenler: Eş olarak kabul ediyor musunuz?, Hemşe(h)rim memleket nere?, Merhumu nasıl bilirdiniz?

Özür dileme bildirenler: Pardon, Af edersin, Kusura bakma, Kusura kalma, Özür dilerim

Sembolik olarak ödüllendirme bildirenler: Aferin, Bravo, Berhudar ol, Su gibi aziz ol, El öpenlerin çok olsun

Minnet, teşekkür bildirenler: Teşekkür ederim, Teşekkürler, Sağ ol(un), Elin(iz)e sağlık, Zahmet oldu"

Birey kalıp sözleri, dilin diğer unsurları gibi, başta ailesi olmak üzere yakın çevresinden, sonrasında içinde bulunduğu sosyal çevreden ve eğitim kurumlarından edinir ve günlük hayatında kullanır. Çalışmanın konu sınırlandırmasını oluşturan kabul etme ve ret etme ifadeleri kalıp sözlerin içinde yer alan ve günlük hayatta sıklıkla kullanılan ifadeler arasındadır. Buna rağmen kabul ve ret bildiren ifadelerle ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar, bu ifadelerin dil bilgisi ve dilbilim yönünden incelenmesi ile sınırlıdır. Ders kitaplarında geçen metinlerde kabul ve ret bildiren ifadeler ve bu ifadelerin sıklıklarına veya birbirine olan oranına dair yapılmış herhangi bir çalışma yoktur.

Günlük hayatta kabul bildiren ifadelerin ret bildiren ifadelerle göre daha sık kullanıldığı görülmektedir. Kabul bildiren ifadelerin ret bildiren ifadelerle oranla daha çok kullanılması onaylamanın reddetmeye göre daha kolay olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışmada, öncelikle Türk dili alanı uzmanlarıyla görüşmeler yapılmış, sözlükler taranarak kabul ve ret bildiren ifadeler tespit edilmiştir. Daha sonra belirlenen ifadeler Türkçe ders kitaplarında aranmıştır. Ders kitaplarında aranan bu ifadelerin sözlüklerdeki tanımlamaları şu şekildedir:

Kabul Bildiren İfadeler

Kabul bildiren ifadeler içinde en çok kullanılan "Evet" ifadesi, Kubbealtı Lügatı'nda; "Cevap olarak kullanılan tasdik sözü" şeklinde tanımlanmıştır. TDK internet sözlüğünde de "Öyledir, anlamında kullanılan bir doğrulama veya onaylama sözü" şeklinde tarif edilmiştir.

"Tabii", ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda "Tabii olarak, doğal olarak, elbette" şeklinde TDK internet sözlüğünde de "Elbette, doğallıkla, doğal olarak, işin gereği olarak" şeklinde tarif edilmiştir.

"Olur", ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda; "1. Olabilir, mümkün 2. Peki, kabul, tamam 3. Onay, tasdik", TDK internet sözlüğünde de "1. Olabilir, 2. Onay, tasdik, yapabilme izni, 3. 'Evet anlamında kullanılan bir kabul sözü" şeklinde izah edilmiştir.

"Peki", ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda; "Teklif edilen şeyin kabul ve tasdik edildiğini bildirir; olur, kabul, tamam" şeklinde TDK internet sözlüğünde de "Evet, pekâlâ" şeklinde tanımlanmıştır.

"Pekâlâ", ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda; "Olur, peki" diye TDK internet sözlüğünde de "elbette" diye tarif edilmiştir.

"Tamam", ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda "Olan veya söylenen bir şeyin olumlu bulunduğunu ifade eder: Evet, peki, olur, kabul" şeklinde TDK internet sözlüğünde de "Evet" şeklinde izah edilmiştir.

"Hay Hay", ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda "Peki, olur, baş üstüne" diye TDK internet sözlüğünde ise "İsteyerek, seve seve, elbette anlamlarında onama bildiren bir söz" diye açıklanmıştır.

"Elbette" ifadesi Kubbealtı Lügatı'nda "Şüphesiz, muhakkak, mutlaka" şeklinde, TDK internet sözlüğünde ise "Her hâlde, şüphesiz, kuşkusuz, elbet" şeklinde tanımlanmıştır.

“Neden Olmasın” ifadesi “Olabilir, olur” anlamlarına gelen ve kabul bildiren bir sözdür. İsterim ve Yaparım, ifadeleri teklif edilen şeyin kabul edildiğini bildiren ifadelerdir.

Ret Bildiren İfadeler

“Hayır”, ifadesi Kubbealtı Lügatı’nda “Öyle değil, olmaz, yok, aslâ anlamlarında olumsuzluk, ret ve inkâr bildirir” şeklinde TDK internet sözlüğünde ise “Yok, öyle değil, olmaz anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir söz” şeklinde tanımlanmıştır.

“Olmaz” sözü TDK internet sözlüğünde “İmkânsız, gerçekleşemez, gayrimümkün” şeklinde izah edilmiştir.

“Yok”, ifadesi Kubbealtı Lügatı’nda “Hayır” diye TDK internet sözlüğünde de “Hayır anlamında kullanılan bir söz” diye tanımlanmıştır.

“İstemem/İstemiyorum” ifadeleri teklif edilen şeyin kabul edilmediğini gösteren ifadelerdir. Yapmam/ Yapmıyorum/Yapamam ifadeleri de yine teklif edilen şeyin kabul edilmediğini gösteren ifadelerdir.

“Asla”, ifadesi Kubbealtı Lügatı’nda “Hiçbir vakit, hiçbir zaman, hiçbir şekilde, kesinlikle, kat’iyen... Soru cümlelerinden sonra tek başına kullanıldığı zaman ret ifâde eder ve ‘hayır’ anlamında cevap sözü gibi kullanılır” şeklinde izah edilmiştir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini ders kitaplarındaki kabul ve ret bildiren ifadeler oluşturmaktadır. Örneklem olarak 2018-2019 eğitim-öğretim yılında kullanılan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki kabul ve ret bildiren ifadeler seçilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken kaynaklardır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir (Karataş, 2015). Araştırmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 2010, s. 77).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları kullanılmıştır. Bu çalışmada verilerin analizinde, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Toplanan veriler çalışmanın amacı doğrultusunda sınıflandırılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde incelenen ders kitaplarındaki kabul ve ret bildiren ifadeler tablolar yardımıyla verilmeye çalışılmıştır. Türkçe ders kitaplarında yer alan kabul ve ret bildiren ifade sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Türkçe Ders Kitaplarında Geçen Kabul ve Ret Bildiren İfadelerin Frekansları

Sınıf	Yayınevi	Kabul Bildiren İfadeler	Ret Bildiren İfadeler
5. Sınıf	MEB	35	10
6. Sınıf	MEB	52	17
6. Sınıf	Eksen	41	16
7. Sınıf	MEB ³	52	21
7. Sınıf	MEB ⁴	36	19
7. Sınıf	Dersdestek	21	11
8. Sınıf	MEB	22	30
Toplam		259	124

Tablo 1'e bakıldığında 2018-2019 Eğitim döneminde okutulan 5, 6, 7, 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kabul bildiren ifadelerin (N=259) ret bildiren ifadeler (N=124) göre daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bu veriler, Türkçe ders kitaplarında kabul bildiren ifadelerin ret bildiren ifadelerin iki katından daha fazla yer aldığını göstermektedir.

Kabul bildiren ifadeler en çok MEB tarafından yayınlanan 6. Sınıf ve 7. Sınıf (Akgül, A. vd., 2018) Türkçe ders kitaplarında yer almaktadır. Kabul bildiren ifadelerin en az yer aldığı ders kitabı ise Dersdestek yayınlarına ait 7. sınıf Türkçe ders kitabı olmuştur.

Ret bildiren ifadelerin en çok MEB tarafından yayınlarına 8. Sınıf Türkçe ders kitabında olduğu görülmüştür. Bu kitaptaki metinlerde ret bildiren ifade sayısı 30'dur. Ret bildiren ifadelerin en az yer aldığı ders kitabı ise MEB tarafından yayınlanan 5. Sınıf Türkçe ders kitabıdır. Bu kitapta ret bildiren ifadelerin toplam sayısı 10 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Türkçe Ders Kitaplarındaki Kabul Bildiren İfadelerin Frekansları

Sınıf	Yayınevi	Evet	Tabii Olur	Peki	Pekâlâ	Tamam	Hay hay	Elbette	Neden olmasın	İsterim	Yaparım - yaptım
5. Sınıf	MEB	9	4	2	8	1	4	2	5	-	-
6. Sınıf	MEB	31	4	2	6	-	3	-	2	-	4
6. Sınıf	Eksen	12	5	1	9	2	2	-	6	-	4
7. Sınıf	MEB ⁵	10	1	3	2	2	9	-	1	-	22
7. Sınıf	MEB ⁶	19	-	1	4	-	2	-	1	8	1
7. Sınıf	Dersdestek	6	3	-	5	-	1	1	3	1	-
8. Sınıf	MEB	2	1	-	6	2	-	-	9	-	2
Toplam		89	18	9	40	7	21	3	26	2	36

Tablo 2'ye bakıldığında ders kitaplarındaki kabul bildiren ifadelerden en sık karşılaşılanının "Evet" ifadesi (N=89) olduğu görülmektedir. Bu ifadenin günlük hayatta da çok kullandığımız bir ifade olduğunu söylemek mümkündür. Evet, ifadesi incelemiş olduğumuz kitaplar içinde en çok 6. Sınıf MEB yayınları ders kitabında karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadenin çokça geçtiği metin ise aynı kitapta yer alan bir Hacivat Karagöz oyunu olan "Evet Efendim" adlı metindir. Bu metnin verdiği koşulsuz kabul etme mesajını aileler çocuklarına, eğitimciler öğrencilerine veriyorsa "Hayır" diyebilen

³ Akgül, A., Demirel, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

⁴ Kır, T., Kırmızı, E. ve Yağız, S. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

⁵ Akgül, A., Demirel, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

⁶ Kır, T., Kırmızı, E. ve Yağız, S. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

çocuklar yetiştirmenin çok zor olacağını söylemek gerekir. İlgili okuma metninin bir bölümü şu şekildedir:

Hacivat: “Evet efendim, öyledir efendim, münasiptir efendim.” Arada sırada da “Ne buyurulur a benim efendim?” diyeceksin.

Karagöz: Sonra ne olacak?

Hacivat: İşte böylece sen adam olacaksın, herkesin yanında itibarlı olacaksın.

Karagöz: Olur Hacivat, şey ne diyecektim?

Hacivat: “Evet efendim.”

Karagöz: Evdedir efendim. (Ceylan vd., 2018, s. 243-244)

Okullarda çocuklara şartsız kabul etmenin öğretilmesinin çocukları günlük yaşamlarında “edilgen” kılabileceğini söylemek mümkündür. Eğitimin amaçlarından biri, bireyleri topluma uygun olarak hazırlamak, onlara kendi kararlarını vermeyi öğretmek ve kendi kendilerine yetebilir yapmaktır. Bu nedenle, bu tür metinlerin ders kitaplarına dâhil edilmesi, eğitimin doğasına taban tabana zıt olan ve sonraki dönemlerde mutlaka düzeltilmesi gereken bir hata olarak görülmüştür.

Evet, ifadesinin en az geçtiği ders kitabı MEB yayınlarına ait 8. Sınıf Türkçe ders kitabıdır. “Evet” ifadesinden sonra en çok görülen kabul bildiren ifade “Peki” ifadesidir. Bu ifade en sık Eksen yayınlarına ait 6. Sınıf Türkçe ders kitabında geçmektedir. Kabul bildiren ifadelerden en az görüleni “Neden olmasın” ifadesidir. Bu ifade iki yerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Dersdestek yayınlarına ait 7. Sınıf Türkçe ders kitabı, diğeri ise MEB yayınlarına ait 7. Sınıf (Kır vd., 2018.) Türkçe ders kitabıdır.

Tablo 3: Türkçe Ders Kitaplarındaki Ret Bildiren İfadelerin Frekansları

Sınıf	Yayınevi	Hayır	Olmaz	Yok	İstemem- istemiyorum	Yapmam- yapmayacağım	Yapamam	Asla
5. Sınıf	MEB	3	2	3	2	-	-	-
6. Sınıf	MEB	8	1	1	6	-	1	-
6. Sınıf	Eksen	9	-	-	7	-	-	-
7. Sınıf	MEB ⁷	8	-	2	7	-	2	2
7. Sınıf	MEB ⁸	6	-	3	7	2	1	-
7. Sınıf	Dersdestek	3	-	1	7	-	-	-
8. Sınıf	MEB	7	2	4	12	-	5	-
Toplam		44	5	14	48	2	9	2

Tablo 3’e bakıldığında Türkçe ders kitaplarında ret bildiren ifadelerden en sık kullanılanın “İstemem/İstemiyorum” ifadesi olduğu görülmektedir. Ret bildiren ifade deyince ilk akla gelen “Hayır” ifadesi ise ikinci sırada yer almaktadır. En az karşılaşılan ret bildiren ifade ise “Asla” ifadesidir. Ret bildiren ifadeler içinde ısrar edilmeye en namüsaıt duran bu ifadenin metinlerde çok az yer alması günlük hayatta da bu ifadenin diğeri ret bildiren ifadelere göre daha az kullanılmasıyla ilgili olduğu düşünülebilir.

⁷ Akgül, A., Demirel, N., Gürkan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı. Ankara: MEB.

⁸ Kır, T., Kırman, E. ve Yağız, S. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: MEB.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen verilere göre Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde, kabul bildiren ifadeler, ret bildiren ifadelere göre daha çoktur. Kabul bildiren ifadeler, ret bildiren ifadelerin iki katından fazladır. Toplumumuzda çocuk eğitiminde yapılan önemli yanlışlardan biri itiraz etmeyen, kabullenen çocuklar yetiştirmektir. İtiraz etmeyen çocuklar toplum genelinde uslu/akıllı olarak nitelendirilmekte, itiraz eden çocuklar ise yaramaz olarak görülmektedir. Kabul bildiren ifadeleri aile ortamında daha çok duyan çocuk, araştırmamıza bakılırsa bu ifadeleri okulda da sıkça duymakta, çocuklar bir nevi kabul etmeye, kabullenmeye yönlendirilmektedir. Son zamanlarda çocuk ve ergen istismarı konusu gündeme oturmuş önemli bir sorundur. Türkiye de dahi olmak üzere çocuk ve ergen istismarına sıkça rastlanılmaktadır. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaların eksikliği ve bu tür olayların mağdur veya mağdur yakınları tarafından gizlenmeye çalışılması gibi nedenlerle bilinen rakamlardan çok daha fazla sayıda istismarın yaşandığı düşünülmektedir. Bu sorunun çözümü için çocuklara hayır diyebilme becerisini öğretme konusu gündeme gelmektedir.

Hayır diyebilmek kişiye sınırlarını belirleme imkânı sunmakta, insanlara nerede durmaları gerektiğini öğretmekte, kişiye kendi önceliklerini fark ettirmektedir. Hayır diyebilmek, bazı durumlarda kişiyi zorlayıcı yükümlülükler altına girmekten alıkoyarak gereksiz stres yaşamasına da engel olmaktadır. Çocuklar açısından hayır diyebilmek sağlıklı bir şekilde büyüyelebilmeleri açısından önem ihtiva etmektedir. Çocuklar “hayır” diyerek istemedikleri şeylerin kendilerine yapılmasına mâni olurlar.

Kabul bildiren ifadelerin günlük hayatta sıkça kullanılmasının, ders kitaplarında karşımıza daha çok çıkmasının menfî bir yansıması olarak görülebilir ki bugün insanlar konuşmalarına “Evet” sözü ile başlamakta, bu sözcüğü gereksiz tekrarlamalar yaparak konuşma kusurları meydana getirmektedirler.

Türkçe dersi, çocuklara kendi haklarını savunma ve istemedikleri durumlara karşı çıkabilme becerisi kazandırmada diğer derslere göre daha fazla materyal sunabilmesi yönüyle daha avantajlıdır. Bu nedenle Türkçe ders kitaplarına metin seçilirken, kişinin hayır deme hakkını işleyen, hayır diyebilmenin olağan ve bazı durumlarda gerekli olduğunu benimseten ayrıca hayır diyebilme becerisini pekiştirmesine imkân tanıyan metinlerin seçilmesine dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ağın Haykır, H., Kaplan, H., Kıryar, A., Tarakcı, R. ve Üstün, E. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Akgül, A., Demirer, N., Gürcan, E., Karadaş, D., Karahan, İ. ve Uysal, A. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Aksan, D. (1975). Ana dili. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 31(285), 423–434.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu yayınları. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I*. İstanbul: İnkılap.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri* (10. bs.). Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek kurumu Türk Dil Kurumu yayınları. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ceylan, S., Duru, K., Erkek, G. ve Pastutmaz, M. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 6. sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: MEB.

- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayını. 301, Kaynak eserler dizisi: 7. Cilt. Maltepe, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig*, 44, 89–110.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi* (21. bs.). Ankara: Nobel.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: Nitel yaklaşımın yükselişi *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 67-88.
- Kaya, B. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: Dersdestek.
- Kır, T., Kırman, E. ve Yağız, S. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Mete, G., Karaaslan, M., Kaya, Y., Ozan, Ş. ve Özdemir, D. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Şekerci, Y. (2018). *Ortaokul 6. sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Eksen.
- TDK. (2018). *Güncel Türkçe sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Toklu, M. O. (2013). *Dilbilime giriş*. Ankara: Akçağ.
- Westermeyer, J., ve Janca, A. (2016). Language, culture and psychopathology: Conceptual and methodological issues. *Transcultural Psychiatry*, 34(3), 291–311.